

УДК 330.322.01

DOI: <https://doi.org/10.32851/2708-0366/2020.2.12>**Бороеік Л.В.**

кандидат економічних наук, доцент,
Державний вищий навчальний заклад
«Херсонський державний аграрний університет»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7200-0497>

Borovik Lyubov

State Higher Educational Institution
«Kherson State Agrarian University»

ІНВЕСТИЦІЙНА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ ЩОДО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

STATE INVESTMENT POLICY FOR AGRICULTURAL DEVELOPMENT

Враховуючи вагомий інвестиційний потенціал аграрної галузі, інвестиційна політика держави скеровує зусилля на створення умов більш ефективного його використання. Поступове зменшення економічних, соціальних та екологічних загроз позитивно впливає на покращення інвестиційного клімату сільського господарства та активізує інвестиційну діяльність товаровиробників. Здійснюючи вплив на формування та використання ресурсного інвестиційного потенціалу, державна інвестиційна політика прагне задовольнити запити суспільства, підвищити рівень інвестиційної привабливості аграрного сектору економіки та його конкурентоспроможності. Разом з цим ми відмічаємо, що держава ще недостатньо впливає на розвиток аграрної галузі, що стримує ділову активність населення сільських територій та кооперацію між аграрними і переробними підприємствами.

Ключові слова: інвестиційна політика, інвестиційний клімат, інвестиційна привабливість, аграрна галузь, природні ресурси, держава, регіон, підприємство.

Учитывая весомый инвестиционный потенциал аграрной отрасли, инвестиционная политика государства направлена на создание условий для более эффективного его использования. Минимизация экономических, социальных и экологических угроз положительно влияет на улучшение инвестиционного климата в сельском хозяйстве, активизирует инвестиционную деятельность товаропроизводителей. Осуществляя влияние на формирование и использование ресурсного инвестиционного потенциала, государственная инвестиционная политика стремится удовлетворить запросы общества, повысит уровень инвестиционной привлекательности аграрного сектору экономики и его конкурентоспособности. Вместе с этим мы отмечаем, что государство еще недостаточно влияет на развитие аграрной отрасли, которая сдерживает деловую активность населения сельских территорий и кооперацию между аграрными и перерабатывающими предприятиями.

Ключевые слова: инвестиционная политика, инвестиционный климат, инвестиционная привлекательность, аграрная отрасль, природные ресурсы, государство, регион, предприятие.

Investment state agrarian policy forms an investment climate in the agricultural investment market, which manifests itself in the relations between investors and state regional and local authorities, as well as between those who receive investments and financial and credit institutions, investment funds, insurance companies, private and foreign investors. To the peculiarities of the investment state agrarian policy, we also refer to its influence on the development of the processes of cooperation and integration in the countryside, which are a powerful factor in attracting investments in agricultural production. Investigating this issue, we, first of all, draw attention to the fact that the producers of agricultural products are not only agricultural enterprises, but also farmer and personal peasant farms. One of the features of the state's investment policy in the agrarian sphere is that unlike other industries, it is almost impossible to copy scientific achievements of other countries in agriculture. The introduction of modern innovative technologies of intensive type provides for a differentiated approach to the cultivation of each of the crops in

different soil and climatic zones, the use of high-yield regionalized varieties and hybrids, the timely and high-quality performance of all technological operations without exception, without causing environmental damage to the environment. Given the direction of development of rural production in the world, it is necessary for the domestic commodity producer to focus on the introduction of modern technologies and the updating of the outdated technical base. Therefore, one of the priorities of the state agrarian policy is the development of branch science and innovation. State investment policy is one of the most important tools for determining the direction of agricultural development. By influencing the formation and use of resource investment potential, it seeks to meet the demands of society, to raise the level of investment attractiveness of the agricultural sector of the economy and its competitiveness. At the same time, we note that the state does not yet sufficiently influence the development of the agrarian sector, restraining the business activity of the population of rural areas and cooperation between agrarian and processing enterprises.

Key words: investment policy, investment climate, investment attractiveness, agrarian sector, natural resources, state, region, enterprise.

Постановка проблеми: Інвестиційна політика розвитку сільського господарства, впливаючи на формування та використання інвестиційного потенціалу формує інвестиційний клімат галузі, поліпшує або погіршує інвестиційну привабливість. Виявлення додаткових джерел інвестування сільськогосподарського виробництва дасть можливість досягти поставленої мети.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вплив інвестиційної політики на пожвавлення інвестиційної активності в аграрному секторі економіки досліджували такі науковці як С.В. Білоусова, М.І. Кісіль, М.Ю. Коденська, Л.О. Мармуль, О.М. Онищенко, Г.Є. Павлова, А.А. Пересада, Н.С. Танклевська, Є.А. Шарма, О.М. Шпичка та ін. У своїх наукових працях цими вченими доведено, що такі фактори як недосконалість чинного законодавства, фінансово-кредитної системи, низький рівень кооперації та інтеграції аграрних підприємств, невисока платоспроможність товаровиробників, відсутність механізмів страхування інвестиційних ризиків гальмують інвестиційну діяльність у сільському господарстві.

Метою статті є удосконалення основних напрямів реалізації державної аграрної інвестиційної політики.

Виклад основного матеріалу. Інвестиційну привабливість необхідно розглядати як складову інвестиційного клімату, яка є економічною категорією, що характеризує ефективність використання основних засобів виробництва, здатність до саморозвитку підприємства (галузі), а також визначається конкурентоспроможністю виробленої продукції, платоспроможністю, фінансовою стійкістю [1; 2]. Інвестиційна політика, впливаючи на клімат інвестиційного аграрного ринку, сама формується під дією галузевих особливостей.

Особливості розвитку сільського господарства змушують державу здійснювати регуляційні методи управління земельними і водними ресурсами. Поєднання ринкових і не ринкових методів управління аграрною галуззю, дозволяє їй бути одночасно як замовником так й інвестором виробництва окремих видів продукції. Необхідність виробництва збиткової для сільгоспвиробників продукції (м'яса, молока та ін.), змушує державу фінансовими методами підтримувати виробництво цієї продукції. Крім значних фінансових вкладень у розвиток тваринництва, держава інвестує значні кошти у підвищення родючості ґрунтів, відновлення і будівництво дренажних систем в деяких центральних та західних регіонах.

Для того, щоб глибше зрозуміти роль державної аграрної політики, та її складової, інвестиційної політики, у відновленні зрошувальної системи на півдні України, як особливо інфраструктурного об'єкту, який має виключне значення у формуванні продовольчої безпеки країни, нам треба проаналізувати стан зрошувальних земель та їх можливість задовольняти потреби населення в продуктах харчування. Як уже підкреслювалось раніше, південна частина України характеризується невеликою кількістю опа-

дів (300-350мм), посушливим кліматом та, в основному, каштановими та чорноземними ґрунтами, які мають властивість значно збільшувати свою родючість при зрошенні.

Зрошувальні системи є у багатьох регіонах, в тому числі, і в Київській, Вінницькій, Кіровоградській, Дніпропетровській та Донецькій областях, які за своїми розмірами є невеликими, в основному, до 10-15 тисяч гектарів, на яких вирощують овочеві та кормові культури, а також багаторічні насадження. На Півдні ж побудовані найбільші у Європі зрошувальні системи, такі як Каховська, для зрошення земель в посушливих зонах Херсонської та Запорізької областей, загальна площа якої перевищує 800 тисяч гектарів, Краснознаменська (63 тис. га), Інгулецька (62,7 тис. га) та Кам'янська (14 тис. га) – для зрошення земель в Херсонській та Миколаївській областях, Нижньо-Дністровська та Татарбунарська зрошувальні системи для зрошення понад 30 тисяч гектарів в Одеській області. Такий комплексний і широкомасштабний підхід до підвищення рівня ефективності використання земельних ресурсів південних регіонів став могутнім поштовхом до економічного і соціального зростання депресивного Причорноморського району. І хоча в теперішній час зрошувальні системи працюють не на повну потужність, вони, як і раніше, відіграють значну роль у формуванні продовольчої безпеки країни. Використання зрошення дає можливість отримувати у південних регіонах 27,7% озимої пшениці, 91,5% винограду, 27,4% овочів від всього обсягу виробництва в Україні. На зрошуваних землях сіють такі високодохідні культури як сою, ріпак, соняшник, які у вигляді сировини або готової продукції експортуються у різні країни світу. Товаровиробники, застосовуючи сучасні технології, отримують високі врожаї, які не поступаються тим, що отримують в країнах Європи і США.

Велике значення зрошувані землі мають для розвитку тваринництва. Отримуючи по декілька врожаїв кормових культур на рік, фермерські господарства знижують їх собівартість, збільшують прибутковість свого бізнесу. Так, в Херсонській області, яка має більше 425 тисяч гектарів зрошуваних земель рівень рентабельності тваринництва досяг у 2014 році 31,2%, у той час як цей показник в середньому по Україні склав 13,4%. А середній показник рентабельності всієї продукції сільськогосподарського виробництва Запорізької, Миколаївської, Одеської та Херсонської областей у цьому ж році досяг 27,5%, що перевищує майже на 2,0% цей показник по країні [3]. Наведені приклади вказують на те, що аграрна політика має вивіренні цілі, спрямовані на відновлення зрошувальних систем, як основи для подальшого економічного зростання сільськогосподарської галузі та більш повного задоволення потреб населення у якісних продуктах харчування.

Зважаючи на подальшу перспективу зростання обсягів виробництва сільськогосподарської продукції на зрошуваних землях, все більше інвестиційних коштів спрямовується у розвиток інфраструктури з довгострокового збереження отриманого врожаю, що сприяє посиленню конкурентних переваг на внутрішньому споживчому ринку у міжсезонний період та дає можливість здійснювати експорт частини вирощеної продукції, у осінньо-зимову пору року, в країни як ближнього так і дальнього зарубіжжя. Враховуючи специфіку сільськогосподарського виробництва та вплив його на формування продовольчої безпеки країни держава, як активний суб'єкт земельних відносин і один з основних інвесторів в економіку сільськогосподарської галузі, повинна більш активно впливати на процеси інвестиційної діяльності аграрних підприємств та створювати більш привабливі умови скеровані на:

- розвиток малого і середнього бізнесу у сільській місцевості, що сприятиме збільшенню робочих місць, зменшенню відтоку сільського населення у міста та підвищенню рівня його ділової активності;
- стимулювання експорту аграрної продукції в країни ближнього і дальнього зарубіжжя;
- введення у дію механізмів гарантованих цін на сільськогосподарську продукцію і сировину;

– здійснення заходів щодо спрощення режиму зовнішньоекономічної діяльності сільськогосподарських підприємств, що сприятиме зростанню зовнішньо-торгівельного обігу, залученню як внутрішніх так і зовнішніх інвесторів;

– здійснення наукових досліджень у сфері сучасного управління потоками інвестицій на рівні підприємства, регіону, галузі, які б забезпечили прозорість та зменшення рівня ризиків інвестиційної діяльності, ефективність використання інвестиційних ресурсів;

– посилення темпів будівництва житлового фонду за рахунок держави для спеціалістів сільського господарства, медичних працівників, вчителів, багатодітних і молодих сімей;

– зменшення кількості та якісне покращення законодавчих і нормативних документів, які регулюють інвестиційну діяльність аграрних підприємств.

До особливостей інвестиційної державної аграрної політики ми також відносимо її вплив на розвиток процесів кооперації та інтеграції на селі, які є потужним фактором залучення інвестицій у сільськогосподарське виробництво. Досліджуючи це питання ми, насамперед, звертаємо увагу на те, що до товаровиробників аграрної продукції відносяться не тільки сільськогосподарські підприємства, а й фермерські і особисті селянські господарства. Останні, здійснюючи господарську діяльність без юридичного оформлення, вирощують майже 2/3 тієї продукції, що виробляється в аграрному секторі, сприяють розвитку інших галузей економіки, таких як переробної, харчової, туризму, а також впливають на політичний і психологічний настрій у суспільстві [4; 5; 6]. Згідно з економічною класифікацією Держкомстату в Україні до господарств населення належать домогосподарства, що здійснюють сільськогосподарську діяльність як з метою самозабезпечення продуктами харчування так і з метою виробництва товарної сільськогосподарської продукції.

Розпаювання земель, які стали власністю селян, призвело до більш продуктивнішого їх використання, а так звані «підсобні селянські господарства населення», а нині особисті селянські господарства, набули іншого економічного та соціального змісту. Являючись важливою складовою аграрного сектору економіки, особисті селянські господарства, здійснюючи виробництво і реалізацію власної продукції і сировини, активно поповнюють продовольчий фонд країни. Використовуючи свій ресурсний потенціал (фінансовий, матеріальний, трудовий, земельний), вони вирішують наступні соціальні й економічні задачі:

– виробляють більше половини продукції тваринництва та більше 90% плодово-ягідної та овочевої продукції;

– використовуючи побутові відходи та підсобний виробничий потенціал, здешевлюють власноруч вирощену продукцію, домагаючись вагомих конкурентних переваг перед великими аграрними підприємства на ринках збуту;

– більш раціонально використовують земельні, водні, трудові та інші ресурси, отримуючи продукцію більш високої якості ніж у суспільному виробництві;

– швидко реагують на зміни ринкової кон'юнктури, задовольняючи потреби населення у продуктах харчування;

– створюючи додаткові робочі місця та приймаючи активну участь у розбудові сільської інфраструктури, позитивно впливають на психологічний і політичний настрій в суспільстві, сприяють діловій активності населення, що позитивно позначається на інвестиційній привабливості сільських територій;

– гальмують відсоток сільського населення у міста, інші регіони країни, за кордон;

– задовольняють попит переробної і харчової галузей у сільськогосподарській сировині.

Характерною особливістю особистих селянських господарств є їх стрімкий розвиток. Подальша інтенсифікація розвитку особистих селянських господарств потребує

удосконалення роботи районних дорадчих служб у напрямі надання консультативних послуг щодо більш ефективного використання ресурсного потенціалу, застосування інноваційних технологій, здійснення кооперації на селі, співпрацю з інтегрованими аграрно-переробними виробничими формуваннями та ін.. І хоча прийняття Закону України «Про особисте селянське господарство» від 15 травня 2003 р. № 742–IV відіграло значну роль у реформуванні сільського господарства, надавши право місцевим підприємцям значно розширити свої земельні володіння за рахунок оренди земельних паїв своїх односельців та залучати найману робочу силу, він потребує удосконалень та змін окремих положень у відповідності до вимог сьогодення з метою формування повноцінного аграрного ринку. Впровадження цивілізованого ринку земель сільськогосподарського призначення стане вагомим поштовхом до відродження українського села, розвитку кооперації та інтеграції в аграрному секторі. Реалізуючи положення аграрної політики, спрямованої на покращення інвестиційного клімату у сільському господарстві, держава крок за кроком формує інвестиційний ринок галузі. Так, у 2011 році в рамках земельної реформи прийнято Закон України «Про Державний земельний кадастр», який регламентує використання земельних ресурсів, обґрунтує розмір плати за землю та створює основу сучасної системи кадастру земель сільськогосподарського призначення. Цей закон є передумовою для прийняття Закону України «Про ринок Земель сільськогосподарського призначення», який дасть можливість не тільки здавати землю в оренду, а й закладати її у заставу, що стане вагомим стимулом для розвитку інвестиційного ринку. Ясно, що аграрна політика держави, спрямована на формування повноцінного сільськогосподарського ринку, буде реалізована не в одночасі, а поступово, так як вона пов'язана з руйнацією тих негативних стереотипів у свідомості громадян України, і в першу чергу селян, які на протязі декількох поколінь не давали їм змогу проявляти власну ініціативу з використання землі.

Державна аграрна політика націлена на розвиток кооперації на селі, співпрацю селян з великими аграрно-переробно-збутовими інтегрованими структурами, які мають високий рівень капіталізації, здатні використовувати інноваційні технології, отримувати наукоємку продукцію з високою доданою вартістю (елітне насіння різних сільськогосподарських культур, племінну худобу, органічні продукти харчування) та бути конкурентоспроможними на внутрішньому і зовнішньому ринках. Одними з основних мотивацій формування аграрно-переробно-збутових об'єднань є забезпечення гарантованого постачання сировини на збуту продукції, зміцнення ресурсного потенціалу товаровиробників, підвищення рівня завантаженості переробних потужностей, зниження витрат на виробництво товару, підвищення економічної ефективності підприємств – учасників інтегрованих формувань [7]. Аграрно-промислова інтеграція – це одна з форм інтенсифікації розвитку агропромислового комплексу, покращення його інвестиційної привабливості, поглиблення виробничих зв'язків та економіко-фінансових відносин між окремими учасниками об'єднання. Як економічна категорія, вона відображає систему економічних інтересів, що проявляються через відносини трудових колективів, аграрно-промислових формувань з державою, не інтегрованими підприємствами, населенням, а також у межах самого об'єднання. При цьому, інтереси держави, насамперед, визначаються забезпеченням сільськогосподарськими продуктами харчування населення країни, послаблення соціальної напруги, отриманням податків, участю інтегрованих формувань у реалізації регіональних та національних інноваційно-інвестиційних проектів і програм. Разом з цим, ми погоджуємося з тими дослідниками, які попереджають про те, що якщо ініціатором створення інтегрованих об'єднань виступатимуть тільки державні органи влади, то такі новоутворенні виробничо-збутові структури не матимуть перспектив на свій подальший розвиток. І навпаки, якщо держава дистанціюватиметься від цих процесів, наслідки будуть аналогічними. Тому, виступаючи ініціатором створення інтегрованих

об'єднань, державні органи влади повинні тісно взаємодіяти з іншими учасниками цього процесу, управляючи ним шляхом створення відповідних умов. Розробляючи законодавчі та нормативні документи, які визначають базові умови створення об'єднань товаровиробників, надаючи інформаційну допомогу селянам та залучаючи громадські організації й науковців до цього процесу, держава стимулює входження товаровиробників у ці формування. Крім цього, держава, як суспільно-політична організація, може укласти пільгові довгострокові угоди з інтегрованими структурами про взаємні зобов'язання: сплату податків та інших платежів учасниками об'єднань з однієї сторони та виконання фіскальних і інших зобов'язань – з іншої.

Як показує практичний досвід, комерційні банки та інвестори більш активно співпрацюють з такими інтегрованими об'єднаннями як агрокомбінати, аграрно-промислові корпорації, альянси, товариства, спілки, союзи, кластери, які обробляючи значні масиви орної землі та виробляючи великі обсяги аграрної продукції є фінансово стійкими та конкурентоспроможними. За даними асоціації «Український Клуб Аграрного бізнесу» 150 найбільших компаній країни вирощують 20% зерна пшениці, 25% кукурудзи, 35% насіння соняшнику, близько 30% всього виробництва м'яса. Акумуляуючи п'яту частину орних земель країни, вони щорічно залучають 400-500 млн. дол. США інвестицій у свій розвиток, а також є одним із найпотужніших джерел поповнення золотовалютних запасів України. Об'єднуючись на основі економічних інтересів кожного з учасників інтегрованих формувань, аграрно-переробно-збутові структури здатні накопичувати великі інвестиційні ресурси та спрямовувати їх на виконання державних і регіональних економічних, соціальних та екологічних програм. Найбільш потужніші з них, такі як «Нібулон», «Миронівський хлібопродукт», «Дакор», «Агропромислова фірма», «Таврія» та ін., розширюючи власне виробництво та здійснюючи свою комерційну діяльність, самі інвестують великі кошти у розвиток аграрного сектору економіки: здійснюють заходи спрямовані на покращення родючості орної землі; будують нові інфраструктурні об'єкти з переробки та зберігання вирощеної продукції; створюють нові робочі місця; поліпшують соціальну сферу, вкладаючи кошти в будівництво і ремонт шкіл, дитсадків, лікарень. Використовуючи сучасні технології, вони співпрацюють з науковими установами вносячи свій вклад у розвиток вітчизняної науки, сприяючи її комерціалізації.

Однією з особливостей інвестиційної політики держави в аграрній сфері є те, що на відміну від інших галузей, у сільському господарстві майже неможливо копіювати наукові досягнення інших країн. Практичний досвід свідчить, що використання у сільському господарстві зарубіжної техніки не завжди приносить бажані результати. Це пов'язано, перш за все, з відмінностями у кліматичних умовах та особливостях орних ґрунтів, які впливають на якість використання технічних засобів. Зарубіжна техніка, як правило, в умовах України, працює менш ефективно. Наприклад, порівняльні характеристики сучасного вітчизняного зернозбирального комбайну «СКІФ» указують на його переваги перед аналогічною зарубіжною технікою. Крім того, вона не завжди вписується у вітчизняні технології вирощування тієї чи іншої сільськогосподарської культури. А вже впровадження сучасних інноваційних технологій інтенсивного типу передбачає диференційний підхід до вирощування кожної з сільськогосподарських культур у різних ґрунтово-кліматичних зонах, використання високоврожайних районованих сортів і гібридів, своєчасне і якісне виконання всіх, без винятку, технологічних операцій, не завдаючи екологічної шкоди довкіллю. При цьому, треба враховувати механічну дію агротехніки на ґрунт; застосування отрутохімікатів та гербіцидів; доцільність розширення площ орних земель та неконтрольованого випасу худоби; випалювання соломи й старої сухої трави, тощо. Таке завдання можливо виконати, завдяки науковому супроводженню впровадження інноваційних технологій, з боку науковців та висококваліфікованих спеціалістів.

Впровадження інноваційних технологій, пошук ринків збуту інноваційних ідей, розвиток комерціалізації наукових розробок потребує стратегічного науково обґрунтованого планування та управління інноваційними процесами в сільському господарстві.

Висновки з проведеного дослідження. Державна інвестиційна політика є одним з найважливіших інструментів визначення напрямів розвитку сільського господарства. Здійснюючи вплив на формування та використання ресурсного інвестиційного потенціалу, вона прагне задовольнити запити суспільства, підвищити рівень інвестиційної привабливості аграрного сектору економіки та його конкурентоспроможності. Разом з цим ми відмічаємо, що держава ще недостатньо впливає на розвиток аграрної галузі, що стримує ділову активність населення сільських територій та кооперацію між аграрними і переробними підприємствами.

Список використаних джерел:

1. Гончаров А.Б. Інвестування. Харків, 2002. 179 с.
2. Коюда О.П. Державна політика в інвестиційній сфері. *Моделі управління в ринковій економіці*. Донецьк. 2002. № 4. С. 252–256.
3. Сільське господарство України. Статистичний Збірник. Київ, 2015.
4. Шпичак О.М. Особисті підсобні господарства України – аналіз витрат та ефективності виробництва видів сільськогосподарської продукції. Київ, 2001. 236 с.
5. Онищенко О.М. Господарства населення: продуктивність, ефективність, перспективи. Київ, 2003. 100 с.
6. Білоусова С.В. Теоретико-методологічні основи розвитку інтеграційних процесів в аграрній сфері України. Херсон, 2009. 289 с.
7. Коденська М.Ю. Інтеграція як фактор активізації інвестиційної діяльності. *Економіка АПК*. 2006. № 6. С. 24–31.
8. Амбросов В.Я., Маренич Т.Г. Великотоварні підприємства як основа впровадження інновацій. *Економіка АПК*. 2007. № 6. С. 14–19.

References:

1. Honcharov, A.B. (2002). *Investuvannya* [Investment]. Kharkiv. (in Ukrainian)
2. Koiuda, O.P. (2002). *Derzhavna polityka v investytsiynii sferi* [State investment policy]. *Management models in a market economy*, vol. 4, pp. 252–256.
3. *Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy* (2015) *Sil'ske hospodarstvo Ukrainy* [Agriculture of Ukraine]. Kyiv. (in Ukrainian)
4. Shpychak, O.M. (2001). *Osobysti pidsobni hospodarstva Ukrainy – analiz vytrat ta efektyvno-sti vyrobnytstva vydiv silskohospodarskoi produktsii* [Personal subsistence farms of Ukraine – analysis of costs and efficiency of production of agricultural products]. Kyiv. (in Ukrainian)
5. Onyshchenko, O.M. (2003). *Hospodarstva naseennia produktyvniat efektyvniat perspektyvy* [Households: productivity, efficiency, prospect]. Kyiv. (in Ukrainian)
6. Bilousova, S.V. (2009). *Teoretyko-metodolohichni osnovy rozvytku intehtatsiinykh protsesiv v ahrarnii sferi Ukrainy* [Theoretical and methodological foundations of the development of integration processes in the agricultural sphere of Ukraine]. Kherson. (in Ukrainian)
7. Kodenska, M.Yu. (2006). *Intehratsiia yak faktor aktyvizatsii investytsiynoi diialnosti* [Integration as a factor of activation of investment activity]. *APK economy*, vol. 6, pp. 24–31.
8. Ambrosov, V.Ya., Marenych, T.H. (2007). *Velykotovarni pidpriemstva yak osnova vprovadzhenia innovatsii* [Large-scale enterprises as a basis for innovation]. *APK economy*, vol. 6, pp. 14–19.